

CLARORS DEMOGRÀFIQUES A L'ENTORN DEL SEGLE XV. LA CONCA DE BARBERÀ

NOTES GEOGRÀFIQUES

La Conca de Barberà, segons la Divisió Territorial vigent, s'estén per una superfície propera als 650 km². Inclou els termes municipals de Barberà, Conesa, l'Espluga de Francolí, Forés, Llorac, Montblanc, Montbrió de la Marca, Passanant, les Piles, Pira, Rocafort de Queralt, Santa Coloma de Queralt, Santa Perpètua de Gaià, Sarral, Savallà del Comtat, Senan, Solivella, Vallclara, Vilanova de Prades, Vilaverd i Vimbodí.

Geogràficament la comarca presenta cinc unitats diverses: la Conca estricta –valls del Francolí i l'Anguera fins a l'estret de la Riba–; l'alta vall del Gaià; la plataforma segarrenca –capçalera del Corb–; la zona del Montsant i l'altiplà de Senan.

Des d'un punt de vista estructural la Conca forma part de la Depressió Central Catalana. La major part és formada per materials calcaris (Masalles, 7-10).

Centrarem el nostre estudi en l'anàlisi de quatre parròquies pertanyents a la Conca estricta i en una que és la capital indiscutible de la zona de l'Alt Gaià.

Sabem, gràcies als estudis d'Iglésies, que l'Alt Gaià comprèn la rodalia de la zona de Santa Coloma de Queralt, amb la Vila Comtal inclosa. Abasta tot un seguit de parròquies situades entre els 500 i els 750 metres d'altitud, si considerem els nuclis-cap, ja que alguns llogarrets depassen els 750 metres. Sense apreciar Bellprat, també pertanyent a l'Alt Gaià, però inclòs a la comarca de l'Anoia per voluntat municipal, tenim la relació següent: Aguiló –amb la Pobla de Carivenys, els masos d'Almenara, Santa Fe de Mont-fred, les

Roques i masies diverses—; Biure; Santa Coloma de Queralt —amb les sufragànies de Figuerola de l'Abadiat, Guimons i Sant Gallard—; Santa Perpètua de Gaià —amb Montalegre, Seguer i Viladeperdius—; Pontils —amb Valldeperes— i Vallespinosa. Aquesta és la nòmina de parròquies i sufragànies de l'Alt Gaià. No entrem en divisions municipals.

EVOLUCIÓ DEL POBLAMENT SEGONS ELS FOGATGES MEDIEVALS

La Conca de Barberà

L'any 1378 fou realitzat el primer fogatge on també figuren anotades les avaluacions de les poblacions hospitaleres —Barberà, l'Espluga Jussana, Montbrió de la Marca, Ollers i Pira. Al primer fogatge conegut —1365— aquestes no hi eren inscrites. Aquell any de 1378 la Conca estricta disposava de 1.532 focs —Tarrès inclòs, amb 10.

El següent fogatge que ha pervingut fins els nostres dies és datat l'any 1497. Llavors les localitats de la Conca només assolien 1.081 focs. La pèrdua respecte el 1378 havia estat de l'ordre del 41%. A finals del segle XV la Conca havia superat les grans crisis demogràfiques i, és clar, generals que el principat havia patit. Per exemple, la tocant a l'època de l'enfrontament armat entre els partidaris de Joan II i la Generalitat —1462-1472—, el qual provocà una gran inestabilitat al camp. Montblanc és descrit amb els carrers deserts i les muralles enrunades. En el curs de la guerra, Forès i Sarral foren incendiats. La pesta féu fugir els diputats de la Generalitat de Montblanc, on s'havien aplegat per celebrar Corts, a finals del segle XV. Potser la desaparició dels poblats de Montornès, Anguera i el Pinetell arrenca de llavors (Iglésies, 78). Extrem que no podem confirmar pel cas del Pinetell ja que, si més no, fou repoblat.

Observem l'evolució del poblament als pobles i viles de la Conca estricta on disposem d'obituaris del segle XV i també a altres centres importants:

Localitat	Nombre de focs	
	1378	1497
Barberà	88	61
Guàrdia dels Prats ..	50	33
Montblanc	486	287
Sarral	194	136
Vallclara	61	25
Vilaverd	51	21
TOTALS	930	563

La reducció del poblament és evident. També ho és el fet que cal buscar-li altres explicacions que les generals.

L'Alt Gaià

L'any 1378, el conjunt de la zona coneguda amb el nom d'Alt Gaià assolia 365 focs. L'any 1497 havia davallat a 249 focs. Sobta el fet que dues enquestes donin uns totals de llars ben diferents quan han estat confeccionades el mateix any, però succeeix en el cas de Santa Perpètua de Gaià –50 o 25 focs. Amatents a l'estimació més alta per a aquest poble, obtenim el llistat següent:

Localitat	Nombre de focs	
	1378	1497
Santa Coloma de Q. .	161	101
Santa Perpètua	50	10
Pontils	48	17
TOTALS	259	128

Els efectius humans, a la conca alta del Gaià, van disminuir en un 50%, més acusadament que a la Conca estricta.

Convé dir que Aguiló només apareix el 1378 amb 45 focs, de la mateixa manera que Rocamora i Seguer amb 5 i 3 focs, respectivament. En canvi, Figuerola de l'Abadiat només consta el 1497, amb 6 focs. Iglésies estima de l'ordre de 53 focs les omissions de

l'any 1497, la part més important de les quals toca a Aguiló. El llogarret de Valldeperes no disposa de dades censals fins el segle XVI.

El conjunt de la zona on disposem de referències en les dues anyades passà de 338 focs a 190, amb una pèrdua del 44%. Si bé la minva de focs de la capital colomina és impressionant, també és ressenyable la de Santa Perpètua –malgrat les diferents estimacions– i la de Pontils.

La pèrdua d'aquest percentatge de pobladors tan crescut –la meitat– ha de ser explicada. Ho hem fet a través d'un obituari tocant a la capital de l'àrea –Santa Coloma de Queralt. Ho veurem més endavant. Donem ara un cop d'ull a la demografia catalana baix-medieval, a través de les fonts bibliogràfiques.

EL SEGLE XIV

Per Vilar els segles XIV i XV foren «dos segles de catàstrofes demogràfiques». Sembla evident que la Catalunya de mitjan segle XV donava senyals de pèrdua de vitalitat, sobretot respecte a la puixança del segle XIII. Els esdeveniments poblacionals en constitueixen un signe clar, per aquest autor (Vilar, 147).

Si bé l'any 1315 una forta crisi de subsistències havia colpejat el nord-oest del Vell Continent (Cabestany, 167), hom no ha detectat cap repercussió documentada a Catalunya.

El tomb entre uns «anys feliços» i l'hecatombe s'esdevé el 1333. L'expressió que feren servir els contemporanis per a designar-lo és prou exemplificadora: «lo mal any primer». No es tractà pas d'una epidèmia sinó de fam, d'una gran carestia de forment a Aragó i a Catalunya que es perllongà fins el juny del 1334. Detalls: l'abril del 1333 una quartera del blat s'havia arribat a vendre a 42 lliures i una d'ordi a 24, i a la capital catalana el nombre de morts devia assolir els 10.000 en només dos mesos, just fins a l'arribada de dos petits vaixells carregats de blat des de Tortosa i de quatre grans naus procedents de Sicília (Vilar, 148). Segons un altre autor, la solució al problema va raure en l'adveniment a la ciutat de naus castellanques carregades de forment (Cabestany, 167).

La manca de queviures reincidentí el 1347, «l'any de la gran fam» (Galofré, 1), tot i que Vilar (148), situa aquesta anyada dins l'època de les grans pestes. És possible que la pesta negra no fes acte d'apa-

rició fins el 1348, quan unes naus italianes procedents de Crimea l'escamparen per la Mediterrània Occidental (Cabestany, 167). El 14 de maig d'aquell any, Barcelona celebrava una processó solemne amb l'esperança d'aconseguir la intercessió divina per a aturar el mal que remeté l'atac a finals de juny, si fem cas de la *Crònica del Racional*. L'extensió del contagi i de la mortalitat fou formidable: al Cap i Casal traspassaren quatre dels cinc consellers de la Ciutat; a Tàrrega el nombre d'habitants no era suficient per a escollir el nombre regular de consellers i de jurats; el monestir de Santes Creus podia passar amb un sol forner...

En podem recollir notícies més properes. Parla el canonge Blanch: «*en lo any 1348, hi hagué en Tarragona, en lo Camp y en tot Catalunya gran pesta, que fonc general en Europa, de la qual moriren infinitas personas. Féu tal destroça en esta terra, que faltaven fossars y cementiris per a enterrar los morts...*» (Blanch, II, 43). Escriu Mn. Segura, el monògraf colomí, i esmenta el 1349: «*La nostra comarca era, realment, desèrtica de gent en aquella època; la terra era, en la seva major part, inculta i plena de boscúries; faltava gent, faltaven braços que la fessin produir*» (Segura, 178). Anota Vilar: «*A Montblanc, el 20 de juny del 1351, ja no hi ha notaris*» (Vilar, 148).

Tot plegat, arran del flagell pestífer, hom constata l'existència de despoblaments, de disminució de les rendes públiques, d'ocupacions il·legals de béns sense propietari, de saqueig de cases abandonades, de deixadesa de conreus, de terres sense hereus, d'assalts indiscriminats als calls jueus... (Vilar, 147-148).

Fins el 1351 l'assot pestilent és documentat. Creiem, però, que cal defugir les estimacions numèriques i és menester, en canvi, retenir la idea que, encara que el malson hagués acabat ací, el normal desenvolupament de la demografia catalana restava seriosament hipotecat durant un parell de generacions, si més no (Cabestany, 169).

Però els desastres no acabaren. El 1357, una plaga de llagosta, procedent de terres castelleses i valencianes, féu irrupció per la zona de Tortosa (Cabestany, 169). El dia de Sant Jaume del 1358, un núvol d'ortòpters caigué sobre les collites i, en certes contrades, arribà a malmetre fins i tot els arbustos (Vilar, 159-160). Ignorem si els dos autors esmenten la mateixa plaga. La del 1357 procedia del nord africà i havia recorregut tota la conca mediterrània per assolir, des de Múrcia i a través de València, el nostre país. No cal dir que les repercussions agrícoles del pas dels animalons foren nefastes en

restar totalment anorreats collites, sembrats i qualsevol tipus de planter valuós.

La pesta no havia desaparegut d'escena. Estava a l'aguait. Els anys 1362-1363 i 1371 reaparegué a Barcelona. Al camp, i atenent als criteris de les memòries populars, aquestes dues mortaldats foren conegudes amb els noms de «dels infants» i «dels mitjans», respectivament i segons l'edat de la població atacada. Mentre, a les actes notariais hom parla de la «primera» i la «segona» mortalitat (Vilar, 150). Molts dels afectats encara no havien acomplert el seu cicle biològic i la repercussió del flagell sobre la taxa de natalitat hagué de ser notable: en encara no un decenni havien mort no tan sols una munió de petits sinó també de possibles pares (Cabestany, 168).

Al bell mig d'aquestes dues escomeses letals, la guerra. En aquest cas, la dels Dos Peres –Pere el Cerimoniós i Pedro el Cruel. El ròssec: esguerrats, nafrats, morts, collites malmeses, abandonó dels camps i saquejos, pillatges, violacions i extorsions a càrrec dels exèrcits mercenaris, com ara les Companyies Blanques de Bertrand du Guesclin –1365.

La «glànola» repetí les escomeses amb intermitència i, potser, de manera més local: el 1374 es barrejà, com gairebé sempre, amb la fam i la quartera de blat arribà a ser pagada a Barcelona entre 6 i 8 lliures (Cabestany, 168). El 1375, mentre a la Ciutat Comtal hom parla de malaltia, a l'Empordà ho fan de penúria, fet que permet d'introduir la presència de crisis mixtes. Inversament el 1381 l'epidèmia és assenyalada pels registres gironins i no pas pels barcelonins. El segle clou malament: el 1396 el Rei ha d'abandonar Barcelona per por d'un contagi que l'any següent s'ha estès pel camp.

Com si aquest quadre de desgràcies no fos suficient s'hi afegiren els terratrèmols. Les conseqüències directes de les tremolors de terra quant a defuncions provocades no degueren ser importants –ni despreciables–, però si que ho fou l'impacte sobre la mentalitat col·lectiva, tot i estar prou avesada als desastres. Ben segur que la propensió a la fatalitat s'incrementà i que hom veia símbols catatròfics i fatídics en qualsevol fenomen natural. D'altra banda, també cap la possibilitat contrària: el total relaxament dels costums i de la moralitat que alguns autors apunten com a palès en certes etapes d'atac bubònic. Donem la cronologia dels moviments sísmics: el 2 de setembre del 1340 a Tarragona i el 2 de març del 1373 a tot Catalunya, repetint a Barcelona el 3 i el 23 de maig (Cabestany, 168).

Pel que fa al segle XIV, tanquem aquí l'esbós d'un panorama

general que s'endevina ple de dificultats. Pesta, fam, guerra i catàstrofes naturals actuaren d'una manera espaiada o conjunta fins a convertir el nostre país en una ombra del que havia estat a l'època alt-medieval. Una base demogràfica en fallida tingué molt a veure en l'allunyament dels temps de relatiu benestar.

EL VOLUM TOTAL DEL POBLAMENT CATALÀ AL SEGLE XIV

És impossible de mesurar quantitativament l'impacte de les desgràcies demogràfiques del segle XIV en relació amb la població catalana del «mal any primer» –1333. Desconeixem de la mateixa manera la segona com l'abast numèric real de les primeres (Vilar, 151).

Ara bé, els fogatges denoten una estagnació persistent, a un nivell absolut molt baix de poblament que el marc de crisi permet de justificar. Però ¿quin grau de fiabilitat mereixen els fogatges? És sabut que els problemes bèl·lics en què es va veure embolicat Pere el Cerimoniós provocaren un augment de la pressió fiscal. Les Corts i el Rei decidiren d'incrementar el control sobre el nombre d'impositors i les quantitats a satisfer. Aquest fou el principal motiu d'elaboració dels fogatges –relacions de llars–, distribuïts per localitats, terme i demarcacions superiors –vegueries i/o bisbats. Les Corts determinaven quin nombre de focs restava exempt.

Els recomptes de població han estat elaborats en base a aquests documents però, sens dubte, cal malfiar d'una sèrie de factors.

En primer lloc, la confecció dels fogatges era molt rudimentària: es basava en les declaracions dels jurats dels pobles i viles i les còpies no presenten esquemes gaire clars.

En segon terme, són documents administratius –censos fiscals– i, per tant, estan limitats a una gestió de durada temporal i de tràmit. Aquest condicionant ha de tenir a veure amb la pèrdua de moltes relacions.

En tercer lloc, cal ponderar l'ocultació fiscal. Certs focs no deuen figurar als recomptes.

En quart lloc, presenten procediments de redacció contradictoris: uns en base a vegueries i d'altres segons els bisbats.

En cinquè terme, les dades tocants a poblacions senyoriales són estereotipades car els senyors pagaven un tant alçat.

En sisè: els buits documentals, com ara la manca d'algunes poblacions o de zones senceres d'algunes comarques.

I en darrer terme, el coeficient multiplicador a aplicar per tal de transformar el nombre de focs en habitants. Hom accepta el 4,5 però sense tenir massa en compte les diferències d'hàbitat i la diversitat entre camp i ciutat.

Sigui com sigui i amb el benentès de les limitacions anteriors, no hi ha més cera que la que crema i els fogatges han de ser considerats com una font documental vàlida per aproximació de cara a atansar-nos al coneixement de la població catalana baix-medieval.

Cabestany, prenent com a base les propietats dels cenobis de Poblet i de Santes Creus, quantifica en un 40 i en un 50%, respectivament, les pèrdues de població entre el 1358 i el 1378. el mateix autor apunta que els llocs petits van patir més despoblació a causa dels fenòmens migratoris vers les viles grans i l'abandonament de les terres pobres (Cabestany, 170).

De fogatges del segle XIV ens n'han pervingut tres: el de 1358, el de 1360-1370 –refosa dels decretats per les Corts de Tortosa i de Cervera– i el de 1378, amb tres còpies i instrument fiscal usat fins el 1497, malgrat les protestes i les correccions constants.

Els totals de focs: 104.000 el 1360-1370 i 83.000 el 1378. La mortalitat dels mitjans –1371– i l'episodi bèl·lic de la guerra dels Dos Peres semblen condicionar aquest salt de 468.000 a 373.000 habitants entre les dues dates –amb aplicació del coeficient 4,5.

EL SEGLE XV. UN GRAN DESCONEGUT

«La demografia catalana, a final del segle XV, havia arribat a un nivell molt baix. Hem de retrocedir fins el segle XI per trobar una població inferior» (Galofré, 1). Afirmació que difícilment pot ser discutida. Si bé, com sabeu, no disposem de cap fogatge fins l'any 1497, els 60.000 focs del país aleshores i els 23.000 de pèrdua respecte el 1378 són una bona mostra. Una sagnia considerable, però poc explicada. Evidentment, la petja documental deixada pels daltabaixos demogràfics del Quatre-cents fou molt menor –o ha estat molt menys estudiada– que la llarga cursa de malvestats enumerades pel Tres-cents.

Parlàvem dels terratrèmols. Al segle XV reïncidiren. L'any 1427 fou nefast: Olot en rebé l'impacte; la rosassa de Santa Maria del Mar, a Barcelona, caigué a terra; el campanar de Santa Maria de Ripoll quedà truncat per sempre més, a Besalú calgué reconstruir l'església romànica de sant Vicenç (Galofré, 2) i el castell de Savallà –hi ha autors que creuen possible la confusió amb Sabella– restà malmès (Segura, 212). El 1448 el moviment sísmic tornà a ser general, tot i castigar especialment, com quasi sempre, la zona est del país.

Del 1462 al 1472 s'operà la Guerra Civil Catalana, que enfrontà els partidaris de la Generalitat contra els seguidors de Joan II. La guerra era conseqüència de la crisi social i agreujà l'econòmica: collites arrasades, masies destruïdes, comerç paralytitzat, pèrdua de braços al camp... (Galofré, 2).

Per si no n'hi hagués prou, uns altres dos genets de l'Apocalipsi s'hi afegiren: la pesta i la fam. Vilar (150) assenyala la presència del primer a Barcelona el 1410, 1429, 1439, 1448, 1465-1466, 1476, 1483, 1486, 1493-1494 i 1497. Un total de deu onades pestilents, les més fortes tindrien lloc el 1457 i el 1489-1490 en dates, sorprenentment, no relacionades per Vilar, però que cobren gran valor a la taula elaborada per Smith.

En dues capitals de la nostra zona com Tarragona i Reus són detallades les epidèmies o notícies següents: Tarragona: 1404, 1410, 1418-1420, 1424 i 1429 (Cortiella 1984). El mateix autor no considera importants els assots de 1442 i de 1450, detallats per Morera. El 23 de juliol del 1483 el flagell assolava la capital, i la fugida de tarragonins cap el camp era digna de consideració ja que hom temia que no seria possible de reunir el Consell, compost de 23 membres. El 25 d'abril del 1490, tingué lloc una processó solemne amb la relíquia del braç de Santa Tecla. Pel 10 de juliol la malaltia havia estat aturada i la millora en l'estat general de salut era evident (Sánchez, 27).

Reus: 1450 i 1494. En la primera data el Consell de la Ciutat prengué tota una sèrie d'acords destinats a evitar el contagi: condicionà l'entrada de forasters, limità el desembarc a Salou de fustes o vaixells procedents de l'empestada illa de Mallorca i ordenà el tancament de portals. El 1494 abunden les notícies tocant al focus pestífer mallorquí. Encara el 1495 i el 1496 el Consell obligà al tancament de portals, atenent al fet que l'epidèmia anava estenent-se pels rodals (Vilaseca, 29-30).

¿Quin paper jugà la crisi demogràfica en l'aturada del potencial català? En primer lloc, convé estar d'acord amb la interacció dels diversos factors en la dinàmica històrica. Res no permet de negar que les crisis de mortalitat no derivessin d'una incapacitat del sistema agrari per nodrir a una població nombrosa i en vies de creixement. Res no permet de negar que la relació fos inversa. Passés el que passés i malgrat tot, el degotall d'homes, de força i d'energia sofert pel país al llarg dels segles XIV i XV el considerem molt important a l'hora d'explicar la caiguda del poder català a les acaballes de l'Edat Mitjana.

Cal entrar més en joc i assabentar-vos dels resultats de la nostra tasca investigadora duta a terme en l'Arxiu Històric Arxidiocesà de Tarragona i en l'Arxiu Parroquial de Santa Coloma de Queralt, on s'hi conserven uns llibres de defuncions de diferents èpoques del segle XV. Són autèntiques pedres de toc per tal de concretar la periodicitat i la intensitat de les crisis de mortalitat o/i mortalitats de crisi del segle XV.

ELS OBITUARIS DEL SEGLE XV

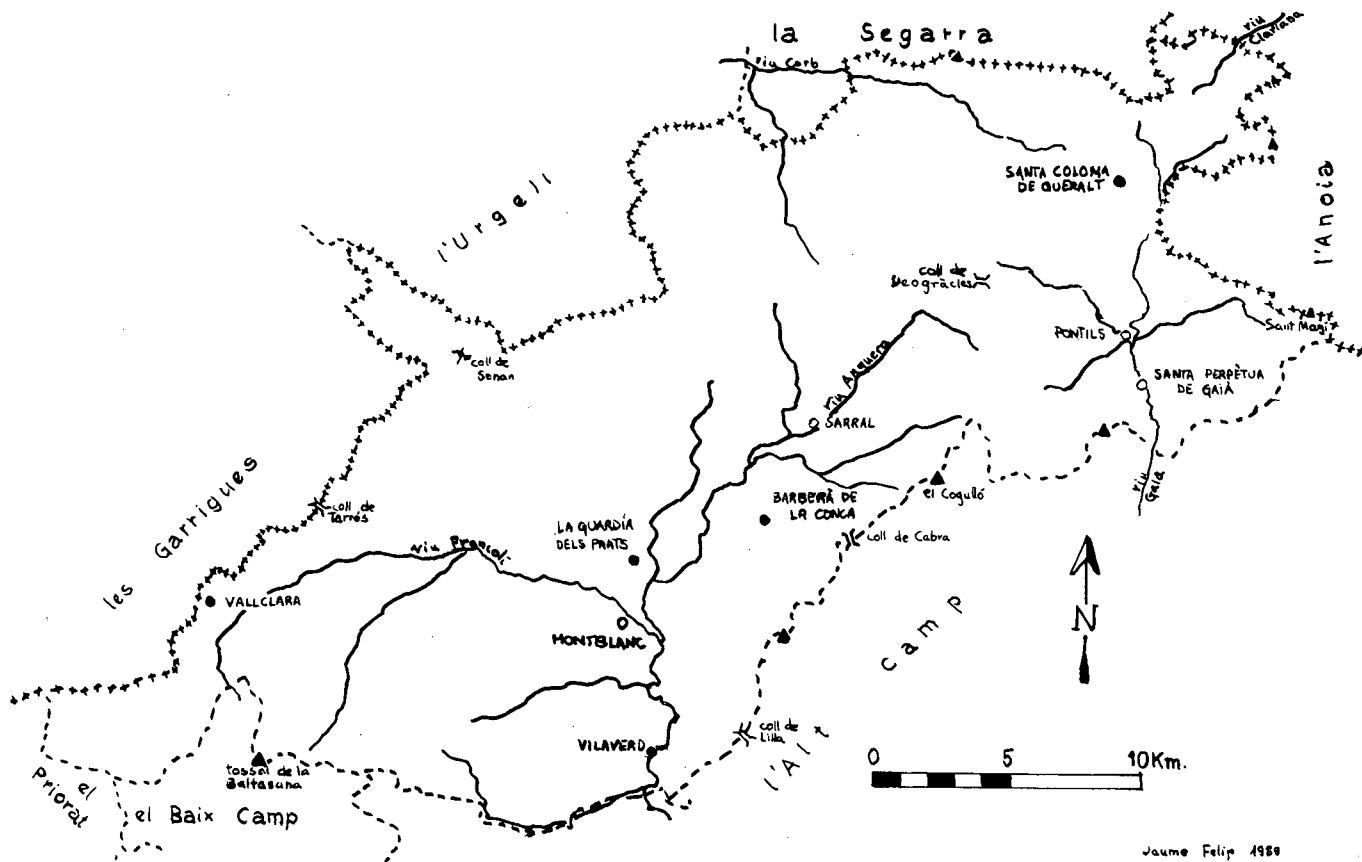
Encetarem l'estudi dels llibres de defuncions del segle XV atenent a la cronologia dels mateixos. Començarem pel més antic —el de Santa Coloma de Queralt— i acabarem pel d'inici més tardà —la Guàrdia dels Prats—, passant, per ordre, pels de Vallclara, Barberà i Vilaverd-la Riba.

Santa Coloma de Queralt. 1428-1451

Ha arribat fins els nostres dies un obituari pertocant al nucli de població més important de la zona de l'Alt Gaià⁽¹⁾. El llibre té format de mig foli, sense numerar, i presenta un desordre intern motivat per la pèssima enquadrernació d'alguns dels plecs. La disposició de les actes de defunció, certament caòtica, és:

1. 16 de novembre del 1428 a 6 de novembre del 1430.
2. 9 d'octubre del 1437 a 3 d'octubre del 1450.
3. Després de la partida del 12 d'octubre del 1442, que figura aproximadament, a la meitat del segon apartat, trobem quatre fulls

(1) Arxiu Parroquial de Santa Coloma de Queralt.

Jaume Felip 1989

Plànol: La Conca de Barberà.

● = parròquies estudiades

○ = altres poblacions avaluades pels fogatges medievals.

relligats fora de lloc. Serven actes de mort des del 10 d'agost al 5 d'octubre del 1428, des del 27 de març a l'1 d'octubre del 1437 i des del 6 d'octubre del 1450 al 7 d'abril del 1451.

4. 21 d'octubre del 1430 a 3 d'octubre del 1450.

En definitiva, considerant la relació en conjunt, abastem les actes d'òbits de Santa Coloma i les sufragànies de Figuerola, Guimons i Sant Gallard compreses entre el 10 d'agost del 1428 i el 7 d'abril del 1451.

Val a dir que, en acabar el volum, figuren 7 folis que conserven actes de baptisme del 1480, del 1497 i del 1505. Ací els encavalcaments són constants i trobem planes cosides a l'inrevés.

A l'obituari no són inscrits els albats, és a dir, els menors de 12 anys, els que no havien fet la primera comunió. En el registre parroquial colomí els òbits de menuts no figuraran fins el 1595. A la primera meitat del segle XVII abastaren el 46% de la mortalitat total i a la segona meitat del segle XVIII el 60% (Gual). Ho diem perquè si el comportament demogràfic del Quatre-cents fou parell al de l'Edat Moderna, hem de tenir en compte que treballem sobre unes xifres de defuncions que han de representar només la meitat aproximada del total.

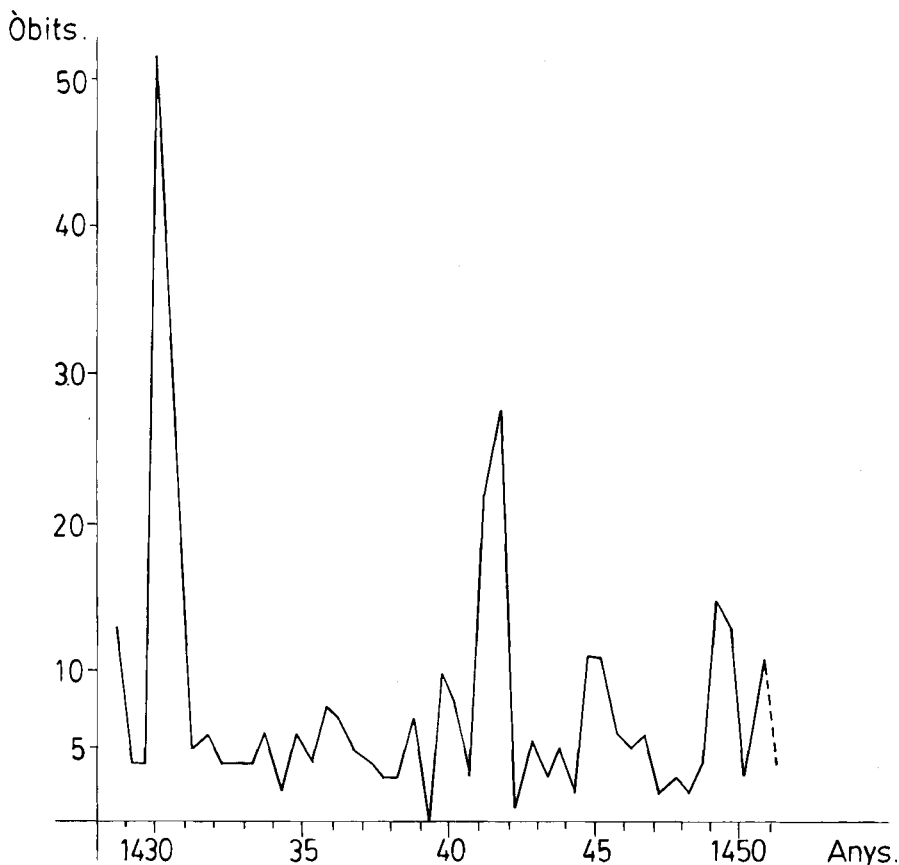
Un cop feta aquesta important consideració detallem el moviment anual dels enterraments —primera columna— a Santa Coloma en el període 1428-1451. Les dades de la segona columna recullen el nombre de persones extremunciades respecte les traspassades, és a dir, els colomins que foren a temps de rebre els darrers sagraments abans de morir. A la tercera columna hi trobareu els sobrevivents, els extremunciats que aconseguiren d'escapar als tentacles de la mort.

El quadre i la gràfica revelen la presència de tres puntes de mortalitat impressionants els anys 1430, 1441 i 1449, quan finaren 72, 50 i 28 colomins, respectivament. Parlem d'un total de 150 habitants que abasta el 42% del conjunt d'òbits —357— de l'etapa 1428-1451. L'any 1430 assoleix el 20% d'aquest total, el 1441 el 14% i el 1449 el 8%. Sense considerar els anys 1428 i 1451, que no són complets, obtenim una xifra de 339 defuncions, amb una mitjana anual de 15 decessos. Les desviacions de les tres anyades crítiques respecte a la mitjana són colpidores, sobretot pel que fa al 1430 i al 1441.

En canvi, trobem expressats al quadre els valors d'un munt d'anys prou benignes. Hi podríem comptar tota la dècada dels 30,

Quadre I:

Any	Òbits	<u>Extrem.</u> Òbits extrem.	<u>Sobreviv.</u> Òbits
1428	13	11	—
1429	8	2	1
1430	72	38	5 (7%)
Totals	93	51 (55%)	6 (12%)
1431	8	5	2
1432	8	3	1
1433	9	6	1
1434	8	8	3
1435	12	8	3
1436	10	7	—
1437	8	4	1
1438	11	9	—
1439	12	9	4
1440	12	11	3
Totals	98 x = 10	70 (71%)	18 (25%)
1441	50	39	7 (14%)
1442	8	8	1
1443	8	7	2
1444	13	9	2
1445	17	14	—
1446	11	9	4
1447	5	4	—
1448	7	6	1
1449	28	20	2 (7%)
1450	14	10	—
Totals	161 x = 16	127 (79%)	19 (15%)
1451	5	4	—
TOTALS	357	252 (71%)	43 (17%)

Gràfica 1: Distribució temporal dels òbits enregistrats semestralment a la parròquia de Santa Coloma de Queralt (1428-1450).

quan no s'assolí la mitjana de 10 defuncions l'any. Tocant al decenni 1441-1450 i ultra les dues flexions de la mortalitat enumerades -1441 i 1449-, copsem un cert empitjorament de la situació el 1445 i el 1450.

Uns comentaris més sobre la crisi del 1430. El total de 72 òbits d'adults no serà superat fins els anys de guerra i fam de 1641 i 1642, amb 91 i 85 defuncions de majors, respectivament. La pesta, el 1651, s'emportà a l'altre món 140 adults. La penúria del 1802, 88, i la Guerra contra el francès, el 1809, 74. Només cinc superacions de la xifra de traspassos del 1430 al llarg de tota l'Edat Moderna i, a més, tots pertocants a moments de crisi general, en combinar-se guerra, fam i contagi (Gual). No hem de dubtar, doncs, dels enor-

mes estralls de la crisi del 1430, més encara si tenim en compte que al segle XV el volum de població devia ser molt menor que a l'Edat Moderna. El relleu quantitatiu de l'anyada de 1430 és, en definitiva, colpidor.

Quant al percentatge –passa del 70– representat per les extremuncions sobre el total d'òbits en el conjunt del període enquestat, no ha d'escapar a l'atenció el fet que el valor més baix s'esdevingui pel 1430. En aquell any de sobremortalitat només foren extremunciats el 55% dels difunts, mentre a les altres dues anyades negatives –1441 i 1449– ho resultaren el 78% i el 72% respectivament. En el global de les tres anyades reberen el darrer sagrament 97 dels 150 malalts, el 65%. Ben segur, doncs, que les dificultats inherents a la crisi del 1430 impediren l'administració de l'extremunció; els casos de mort sobtada i els casos en què el rector va témer –o fou víctima– del contagi. Vora sis de cada deu traspassos tenien lloc només dos dies després de rebre els darrers sagraments i només un de cada deu es va escaure passats quinze dies.

També volguerem avaluar una hipotètica taxa de supervivència en base al recompte dels casos on el malalt rebé l'extremunció però superà el mal tràngol. Quantificarem aquesta grollera estimació en un 12%. Als anys de crisi demogràfica es revelava de l'ordre de 7%, 14% i 7%, respectivament. Sobta l'alt percentatge del 1441. Tot plegat, n'hem de treure en clar que un de cada deu malalts sembla que podia escapar als tentacles de la mort.

El moviment mensual-estacional dels òbits del període que estudiem és d'interès:

Recollim les dades tocants als anys complets: deixem fora el 1428 i el 1451. Patim, a més, una indeterminació pel 1436 ja que una de les partides pot pertànyer tant al febrer com al març, en datar l'anterior el 18 de gener i la posterior de 5 de març. Sabem que la defunció tingué lloc el dia 3.

A la llum del quadre anterior, situem un mínim global de defuncions al mes de gener, seguit ben a prop pel setembre i pel novembre. Màxim al mes d'octubre, gairebé encaixat pel desembre.

Atenent a una anàlisi estrictament estacional, observem com el mínim té lloc a l'hivern i el màxim a la tardor. Al trimestre gener-febrer-març es concentren 73 casos –el 21%– i al d'octubre-novembre-desembre el 29%. Primavera i estiu s'acosten força al percentatge que els pertocaria –25%– en obtenir el 26 i el 23%, respectivament.

Quadre II:
Moviment estacional dels òbits a Santa Coloma de Queralt

Anys	Gen.	Feb.	Mar.	Abr.	Maig	Juny	Jul.	Ago.	Set.	Oct.	Nov.	Des.
1429	1	1	1			1	1	1		1	1	
1430	3	1	6	17	14	9	9	6	3	1	2	1
1431			1		1	1	1	1			1	2
1432	1	1	1	1					1	1		2
1433	1		1		1				1		2	3
1434	1				1				1	1		4
1435		1		3			1	1		3		3
1436	1		1	1	1	1			1	2	1	
1437	1	1	3				1			2		
1438		2	1				2	1	1	3	1	
1439								1		2	1	8
1440		5	1		1	1	1			1		2
1441	2	4	5	4	4	3	13	10	1	3	1	
1442		1			1			1		2		3
1443		2				1				2	1	2
1444		1			1		1	2	1	1	2	4
1445	1	7	1	2			2		1	1	1	1
1446	1		2			2			1	2	1	2
1447		2				2			1			
1448			2			1	2			2		
1449	1	1	1	4	5	3		2	3	5	2	1
1450	2					1	1		1	6	1	2
Totals	16	30	27	32	30	26	35	26	17	41	18	40

Es tracta d'un moviment mensual sorprenent. Hom ha vingut repetint que, per raons lògiques, l'època de l'any més perillosa pels adults és l'hivern; Santa Coloma llença els mínims en aquesta estació. Hom ha repetit de forma sovintejada el qualificatiu de benigne referit a la primavera, però a la Vila Comtal ho fou més l'estiu. Això no treu que la dispersió dels valors sigui perceptible i que els percentatges estacionals siguin parells.

Tocant a l'anàlisi detallada del flux mensual a les anyades crítiques, copsem com la crisi del 1430 s'estengué de març a agost quan tingueren lloc 61 dels 72 òbits i encara més concretament als mesos d'abril i maig, amb 31 dels 72 decessos. Precisament aquests traspas-

sos aplegats a l'abril i al maig del 1430 inflen les xifres del total del moviment estacional primaveral, que, de no ser així, es veuria reduït a valors numèrics que ens el farien qualificar de bo.

En canvi, la punta de mortalitat del 1441 trobà màxim exponent als mesos d'estiu ja que juliol i agost abasten 23 dels 50 casos. La resta de mesades presenta unes xifres de defuncions força repartides i igualades, fet que s'accentua el 1449.

Una darrera dada: l'any 1430 fou l'únic de la sèrie on cada mes enregistra, almenys, una defunció.

Vallclara. 1426-1469

Vallclara és un poble situat a la part sud de la Conca estricta, als peus de les Muntanyes de Prades.

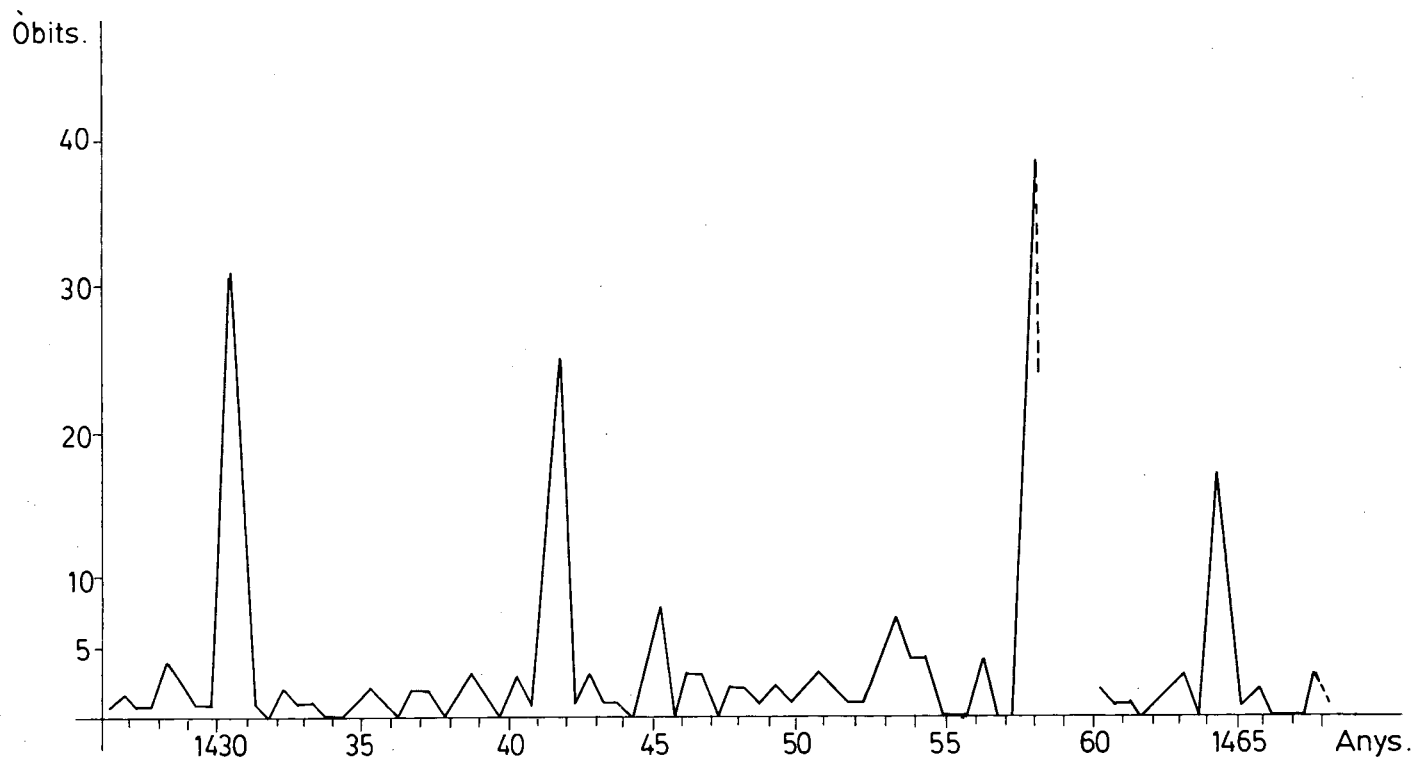
No disposem de dades demogràfiques del lloc per l'any 1365, si bé sabem que el fogatge del 1378 li assigna 61 focs i el del 1497 només 25 (Iglésies, 80). A la llum d'aquestes xifres podríem pensar en una fallida poblacional esdevinguda al llarg del segle XV.

Un llibre de defuncions ens ha aportat més claror⁽²⁾. Té format de mig foli, no és paginat i abasta els òbits del període 1426-1469, sense salts documentals. A més, trobem inscrites unes partides de defuncions del 1419, una del 1477 i una darrera del 1524. Per tant, el registre vallclarenc comença gairebé al mateix any que el colomí tot i contenir unes anotacions molt posteriors –18 anys més. El lligall de Vallclara presenta una diferència definitiva respecte al de la Vila Comtal: enregistra durant tota l'etapa que comprèn els òbits d'albats. Aquests decessos figuren relacionats seguint la fórmula «albat de tal» i quasi mai consta la data de dia i de mes de traspàs, si bé en moltes oportunitats és possible de deduir-la en ser anotades pels rectors les dates anteriors i posteriors.

Detallem les següents crisis de mortalitat: 1419, 1430, 1441, 1457 i 1464.

Pel que fa a la primera anyada podem dir amb tota seguretat que no ens ha pervingut el total d'òbits. Retenim les defuncions gràcies a que un full tocant al 1419 fou relligat entre les partides del 1439 i del 1440. Al mes d'abril del 1419 finaren 22 vallclarencs, 11 dels quals eren albats. Sobren comentaris.

(2) Arxiu Històric Arxidiocesà de Tarragona (A.H.A.T.). Vallclara, caixa 1, núm. 14.

Gràfica 2: Els òbits semestrals durant el període 1426-1469 a la parròquia de Vallclara.

El 1430 es produïren 47 defuncions, amb una aportació molt gran d'albats –37, el 78% del total. Els atacs de la mort cobraren molt relleu a l'abril, un altre cop –22 menuts morts–, i al setembre –14 petits.

El 1441 hi hagué 40 decessos. Una altra volta el pes específic d'aquesta pèssima anyada el duen els infants morts: 34, el 85%. No podem intuir la datació de 14 d'aquests sebolliments, mentre que 11 tingueren lloc al juliol i 9 a l'agost.

El 1457, 39 traspastos, 29 dels quals –75%– de menuts. El cop fou molt fort als mesos de juliol –27 òbits dels 39– i a l'agost. El poblament de Vallclara degué restar molt negativament afectat ja que els anys de 1458 i 1459 el rector no anotà cap defunció.

El 1464, de 23 defuncions només 2 corresponen a menuts. No sabem si la malaltia o la carestia atacà especialment als majors o si els albats foren subenregistrats. Ens resulta altament sospitós que del 1460 al 1469 només figurin inscrites dues actes de traspàs de menuts: les del 1464, precisament. Els adults finaren, sobretot, al mes de juny –10 dels 23 casos.

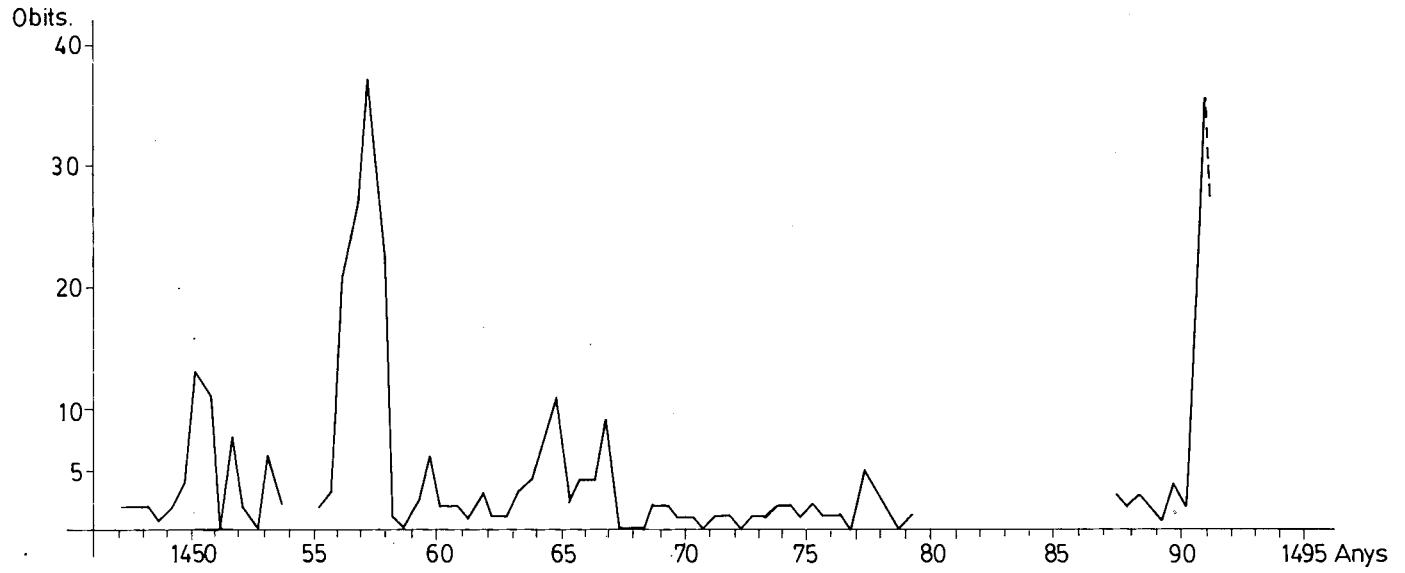
Ultra aquestes anyades de crisi, perfectament delimitades, és possible que les dificultats s'accentuessin els anys 1453 –11 òbits d'adults–, 1428 –4 albats i 4 adults– i 1445 –7 adults i 1 albat. La resta d'anys, com a Santa Coloma, es mouen a nivells numèrics molt baixos, fet que permet de pensar en la bona qualitat d'un registre que recull tant les anomalies com la normalitat. Potser l'únic punt fosc rau en una hipotètica mancança d'anotacions d'albats en el darrer decenni, com ja hem esmentat.

Retenim, de moment, unes dades molt il·lustratives. Durant el període temporal coincident entre l'obituari vallclarenc i el colomí –1428-1450–, dues de les tres crisis detectades a la gran parròquia troben repetició en una parròquia més petita i força distant. Ens referim al 1430 i al 1441. A més, l'ordre d'importància és el mateix i, pel que fa al 1430, el més crític també repeteix –abril–, si bé a Vallclara notem un rebrot el setembre.

Barberà de la Conca. 1447-1490

Donarem esment del registre de defuncions més antic i conservat del poble que dona nom a la comarca i que jau al bell mig de la mateixa. Ens referim al llibre d'òbits de Barberà⁽³⁾ que guarda els

(3) A.H.A.T. Barberà de la Conca, núm. 12.

Gràfica 3: Barberà (1447-1490), els òbits semestrals enregistrats a la parròquia.

decessos haguts entre el 1447 i el 1490. De tota manera, si bé figura una partida datada el 3 de febrer del 1446, té lloc un salt documental entre els anys 1481 i 1486, sexenni que, forçosament, resta fora d'anàlisi.

D'altra banda, al plec de mitjos folis sense numerar els albats només hi són anotats de manera molt discontinua: el 1450, el 1456-1457 i el 1489-1490. Com veurem són les defuncions de menors les que donen relleu a les crisis demogràfiques.

Detallem els següents moments difícils: 1450, 1456-1457, 1464, 1466 i 1490.

El 1450, 24 decessos, 11 dels quals són d'albats. No ve anotada la data de traspàs dels mateixos sinó que la relació nominal porta l'encapçalament: «*Isti sequentes clausurunt dies suos anno a Nativitate Domini MCCCC quingentesimo mors preciose puerorum*». La mortalitat adulta es presenta dispersa al llarg de l'any, si bé juny i juliol concentren una part notable dels casos.

El bienni 1456-1457: el primer any moriren 6 adults i el segon 20, però el relleu nefast i extraordinari és aportat pels 82 traspassos d'albats operats en el conjunt dels dos anys. No sabem ni l'any concret de sebolliment dels menuts, però la nòmina —que, per cert, duu un títol semblant a l'anterior— és espaordidora. Les defuncions d'adults del 1457 s'aplegaren, majoritàriament, el primer trimestre de l'any.

El 1464, 19 decessos, tots de cossos i amb fortes puntes als mesos d'abril i d'agost.

El 1466, amb 13 defuncions de majors, disperses al llarg de l'any.

El 1490, 39 traspassos fins el 26 d'agost, data en què el registre salta fins el 1517. Fins llavors havien mort 27 albats i 12 cossos. La crisi tot just s'havia encetat al juliol, amb 7 decessos. La resta és imputable a les quatre primeres setmanes d'agost.

En resum, les crisis del 1450, 1456-1457 i 1490 semblen venir motivades per una alça sobtada de la mortalitat infantil, no enregistrada a la resta d'anyades. De tota manera, les xifres pertocants a la mortalitat adulta en aquelles anyades ja feien preveure l'existència d'anomalies en la bona marxa demogràfica. Les puntes de mortalitat del 1464 i del 1466, molt properes en el temps, han de tenir a veure amb les dificultats intrínseques al període de la Guerra Civil Catalana (1462-1472), quan el poble patí setges i malvestats.

Altrament, la situació demogràfica havia de ser força favorable en la dècada 1471-1480, on només el 1477 sembla abastar, amb 7 enterraments, una tornada als problemes.

Així, doncs, l'obituari barberenc permet de situar cronològicament cinc crisis de la segona meitat del segle XV i comprèn una etapa, la del 1470 en endavant, que ens era inaccessible per Santa Coloma i per Vallclara.

Els daltabaixos demogràfics patits per la comanda hospitalera també troben reflex fidel en els fogatges. Mentre el 1378 li eren imputats 88 focs, el 1497 havien disminuït a 61 (Iglésies, 80).

Vilaverd. 1461-1513

El llibre que abasta les defuncions de la parròquia vilavertrana durant els darrers quaranta anys del segle XV⁽⁴⁾ comprèn els períodes 1461-1471, 1478-1492 i 1497-1513. Presenta, doncs, una sèrie de «salts» documentals que li manllevem, molt parcialment, validesa.

Segons la Comuna dels Pobles del Camp de Tarragona –en la qual figurava Vilaverd– el poble tenia 36 focs el 1392, 35 el 1399, 31 el 1407, 15 el 1420 i també 15 el 1475 (Cortiella, 1982, 123-124). Per la seva banda, el fogatge del 1378 n'hi donava 51 que havien minvat fins a 21 el 1497 (Iglésies, 80). Sigui quina sigui la procedència de les dades la davallada poblacional sembla clara.

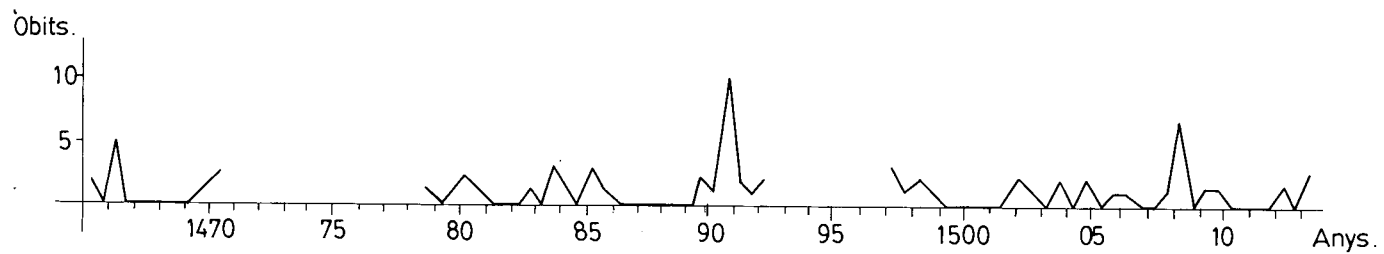
Les dades de la primera etapa abraçada per l'obituari poden ser fragmentàries però, tot i això, hi destaca la crisi de l'any 1466, amb 6 defuncions, molt concentrades al novembre.

El lapse que s'estén del 1478 al 1489 es presenta benigne, però la sèrie d'anys dolços es veu tallada per la crisi del 1490, que dobla la intensitat de la del 1466: 12 traspassos, operats preferentment als mesos de novembre i desembre.

Haurem d'esperar a l'any 1508, fora del nostre àmbit cronològic d'estudi, per detectar la darrera gran punta de mortalitat, amb 7 defuncions. La causa en fou la pesta, esmentada per diversos autors, com ara Vilaseca (Vilaseca, 35).

L'obituari només recull una defunció d'albat –el 1465. És re-

(4) A.H.A.T. Vilaverd, caixa 3, núm. 22. També conté actes notariais de la primera meitat del segle XV.

Gràfica 4: Representació dels òbits enregistrats semestralment a la parròquia de Vilaverd, anys 1461 al 1513.

l·ligat juntament amb un manual notarial de la primera meitat de la centúria quatrecentista.

A tenor de la nòmina de la Comuna sembla clar que l'època de dificultats per Vilaverd abastà la dècada dels 10 del segle XV. No disposem de cap obituari d'aquelles dates tan endarrerides en cap dels pobles enquestats. Entre els anys 1420 i 1475 el nucli vilavertrà hauria mantingut el volum de poblament, tot i que l'endeutament permanent de la seva Universitat (Cortiella, 1982, 152-154) creava dificultats a molts veïns. A finals de segle la recuperació, malgrat la crisi, d'altra banda general, del 1490 era un fet, encara que Vilaverd no assolí, ni de lluny, el màxim demogràfic del 1378.

La Guàrdia dels Prats. 1485-1507

De la parròquia que, diuen, fou pàtria de Sant Pere Ermengol i que és situada ben a prop de Montblanc, ha arribat fins els nostres dies un llibre de defuncions que abasta l'etapa 1485 a 1507⁽⁵⁾.

Es tracta, per tant, d'un registre tardà però que permet de conèixer l'evolució de la mortalitat als darrers quinze anys del segle XV en un poble que l'any 1378 comptava amb 50 focs i el 1497 amb només 33 (Iglésies, 80). La pèrdua demogràfica al llarg del Quatre-cents és palesa, tot i no assolir el volum d'altres localitats de la Conca i de l'Alt Gaià.

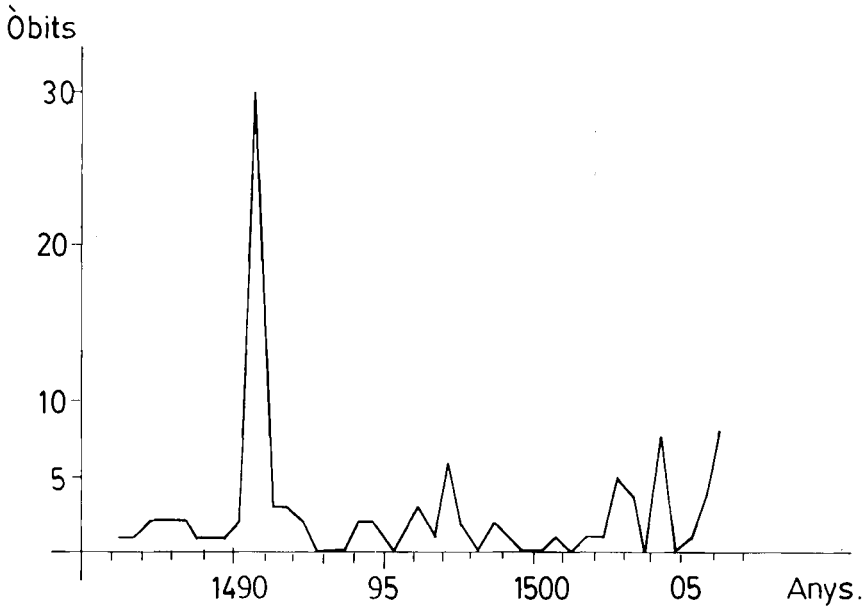
El lligall conté les defuncions d'albats –sota la fórmula coneguda «fill de tal»– durant tot el període enquestat, encara que in-tuim una mancança d'aquest tipus d'anotacions en el lapse 1495-1501.

Destaca, com a Barberà i a Vilaverd, la crisi de mortalitat del 1490, any en el qual moriren 27 albats i 5 cossos, a banda d'una partida que resulta il·legible. Els decessos es concentraren als mesos d'agost i de setembre, amb 11 i 13 casos, respectivament.

És destacable un retorn a les anomalies l'any 1497, quan finaren 9 adults. Els albats, aquell any, no figuren en la nòmina.

La resta d'anyades semblen molt benignes i cap excedeix la xifra de 5 traspasos.

(5) A.H.A.T. La Guàrdia dels Prats, caixa 12, núm. 120.

Gràfica 5: Els òbits semestrals a la parròquia de la Guàrdia dels Prats (1485-1507).

Fora del nostre marc temporal d'estudi, destaca la crisi del 1507, quan finaren 14 cossos i 12 albats. La crisi s'anticipa un any a la vilavertrana.

CONCLUSIONS

Era el nostre propòsit analitzar, explicar i concretar els motius de la davallada del poblament conquenc i de l'Alt Gaià al llarg del segle XV.

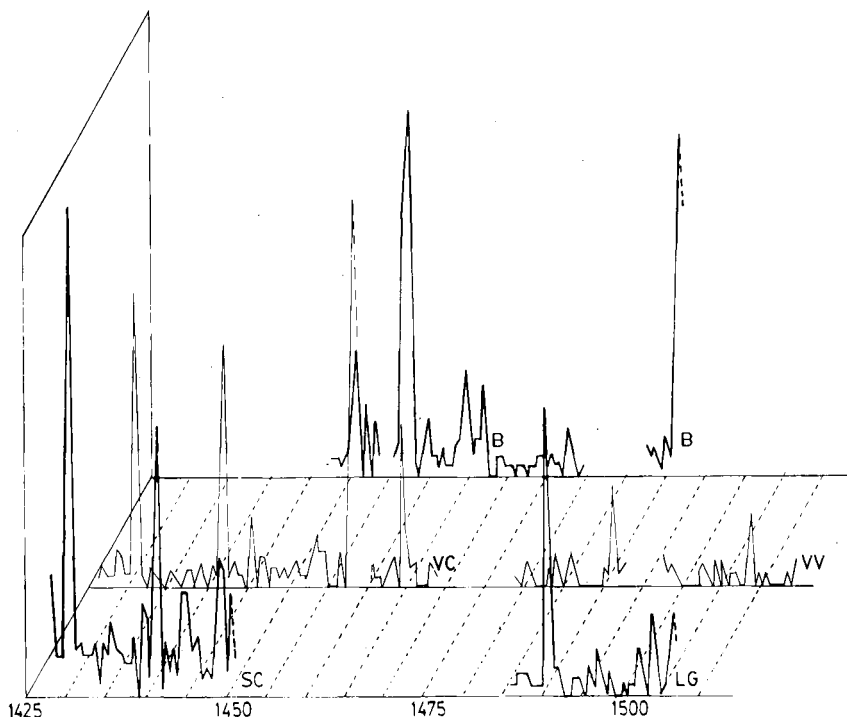
Les crisis del segle XIV apareixen repetidament extractades i relacionades. La majoria dels autors que s'ocupen del tema, però, fan un salt en l'exposició que els fa passar del 1378 –darrer fogatge del XIV– al 1497 –darrer i únic fogatge conservat del XV. Com a molt, hom esguarda lleugerament el període de la guerra de Joan II –1462-1472– i aporta la relació de les epidèmies de pesta esdevingudes a Barcelona a la segona meitat del segle XV.

L'estudi de l'obituari de Santa Coloma, així com dels llibres de

les quatre parròquies de la Conca estricta, ens ha permès de comprovar la realitat, aproximativa, que es desprèn dels fogatges. Després de concretar les 3 crisis de mortalitat colomines al segon quart del segle XV no ha d'estranyar el daltabaix en el nombre de focs enregistrats pels fogatges. La pèrdua de 60 focs en 120 anys pot venir argumentada per cíclics i fortes embranzides de la mort. Un altre aspecte fosc és el de determinar el volum del poblament abans de mitjan segle XIV, quan el país sembla estar curull d'homes.

Aquest conjunt de limitacions no ha privat de dur a terme un estudi de la realitat demogràfica catalana en una zona concreta del nostre país: la Conca de Barberà i l'Alt Gaià. També hem patit traves, sobretot documentals, però en base al treball sobre cinc obituaris sortosament conservats hem pogut establir la cronologia, intensitat i moviment estacional de les mortaldats. Dissortadament, no disposem de cap sèrie baptismal tan antiga, fet que ens permetria d'establir el balanç natural del poblament.

Detallem la primera crisi el 1419, a Vallclara, tot i que la infor-

Gràfica 6: Observeu la coincidència de les crisis a les diferents parròquies de la Conca de Barberà: SC = Santa Coloma de Queralt, VC = Vallclara, B = Barberà de la Conca, VV = Vilaverd i LG = La Guàrdia dels Prats

mació és fragmentada. En el vicenni 1430-1449 coincideixen els registres vallclarenc i colomí i també les anyades dolentes del 1430 i 1441. No s'esdevé el mateix el 1449, any de crisi només colomina i també detectable a Barberà. Constatem com la punta de mortalitat del 1430 es deslliurà amb inusitada violència el mes d'abril, tant a Santa Coloma com a Vallclara. Mentre en el poblet es produí un rebrot al mes de setembre, a la Vila Comtal l'etapa final de l'any presenta mostres de benignitat. Ens trobem davant d'una epidèmia o d'una carestia? La concordància en el mes d'abril apunta vers la segona possibilitat car rarament la pesta es manifestava arreu en les mateixes dates sinó que seguia un camí itinerant. El rebrot de setembre a Vallclara, en canvi, abona la hipòtesi d'un atac pestilent.

La punta de defuncions de Barberà del 1450 té el precedent de la mortaldat colomina del 1449. Ignorem un possible encadenament. Sabem que les dificultats del 1449 i del 1450 no cobraren la gravetat de les de 1419, 1430 i 1441.

A partir del 1450 perdem la traça al registre colomí. Treballem les dades tocants a tres parròquies de la Conca estricta –Vallclara, Barberà i Vilaverd– i tornem a aparèixer les coincidències crítiques els anys 1456-1457 i 1464. L'anyada dolenta de 1466 és imputable a Vilaverd i a Barberà, no pas a Vallclara on, de tota manera, el registre seriat acaba aquell any i té cabuda la possibilitat d'un subenregistrament. Les puntes de mortalitat del 1456-1457 i del 1466 calquen pestes esdevingudes a Barcelona aquells mateixos anys.

Hem de destacar el fort impacte de la mortalitat l'any 1490, amb anomalies a Barberà –on fineix el registre–, la Guàrdia dels Prats i Vilaverd. A la Guàrdia la mortalitat infantil s'estengué durant els mesos d'agost i de setembre. El registre barberenc del 1490 és parcial i atenent a l'obituari de la Guàrdia només deu reflectir una part de la terrible realitat. Recordem que el 1490 la pesta era present a Barcelona i a Tarragona. La darrera flexió de la mortalitat data del 1497 a la Guàrdia, en un any on els òbits d'albats no foren anotats i, per tant, les xifres reals haurien de ser més altes. Aquest període crític s'adiu amb les notícies del flagell a Barcelona.

En resum, controlem el moviment de la mortalitat dels darrers tres quarts del segle XV. Anteriorment només ens és possible de concretar les dificultats del 1419 –Vallclara. Des del 1426 fins el 1500 les crisis de mortalitat poden ser datades als anys 1430, 1441, 1449-1450, 1456-1457, 1464, 1466, 1490 i 1497. L'atac pestífer sembla clar, a la llum de la bibliografia existent, el 1456-1457, 1466,

1490 i 1497. La naturalesa de les altres anyades nefastes es presenta confosa, tot i que no estranyariem la incidència de les dificultats bèl·liques pel 1464.

Tot plegat només el període 1467-1489 apareix lliure de grans escameses de la mort. Només representa una tercera part del lapse temporal que hem pogut enquestar. El daltabaix poblacional que es desprèn de les relacions dels fogatges és cert, però difícilment quantificable amb precisió. El segle XV, en definitiva, no aportà gran cosa positiva a una demografia catalana que havia sortit molt malmesa del desastre del segle XIV.

VALENTÍ GUAL VILÀ
JAUME FELIP SÀNCHEZ

Gràfiques a càrrec de Joan Miró

BIBLIOGRAFIA

- BLANCH, Josep, Canonge: *Arxiepiscopologi*, vol. II, Diputació de Tarragona, 1985, 222 pp.
- CABESTANY FORT, Joan-Ferran: «La crisi demogràfica dels segles XIV i XV», pp. 166-171. *Història de Catalunya*, vol. III, Salvat, 1985, 300 pp.
- CORTIELLA ÒDNA, Francesc: *Una ciutat catalana a darreries de la Baixa Edat Mitjana*. Diputació de Tarragona, 1984, 460 p.
- Història de Vilaverd*. Ajuntament de Vilaverd, 1982, 253 pp.
- GALOFRÉ, Jordi i altres: *Història Moderna de Catalunya*. Ed. Teide, Barcelona, 1985, 138 pp.
- GUAL VILÀ, Valentí: «El poblament de Santa Coloma de Queralt des mitjan segle XVI fins a inicis del segle XIX». Sèrie de cinc articles apareguts a *La Segarra*, octubre 1988-febrer 1989, Santa Coloma de Queralt.
- IGLÉSIES FORT, Josep: «La població de la Conca de Barberà a través de la història», pp. 75-94, a *Actes de la VIII Assemblea Intercomarcal d'Estudiosos*, Montblanc, 1966, Ed. Montblanc, Granollers, 1967, 187 pp.
- MASALLES, Ramon M. i altres: *El paisatge vegetal de la Conca de Barberà*. Centre d'Estudis de la Conca de Barberà, Montblanc, 1987, 43 pp.
- SÀNCHEZ REAL, José: Estado sanitario de Tarragona a fines del siglo XVI, pp. 25-58 de *Quaderns d'Història Tarraconense*, vol. V. Diputació de Tarragona, 1985, 146 pp.
- SEGURA VALLS, Joan, Prevere: *Història de Santa Coloma de Queralt*, Ajuntament de Santa Coloma de Queralt, 1984, 459 pp.
- VILAR, Pierre: *Catalunya dins l'Espanya Moderna*, vol. II, Ed. 62, Barcelona, 1987, 460 pp.
- VILASECA ANGUERA, Salvador: *Epidèmies a Reus (s. XIV-XV)*. Notes d'arxiu. Diputació de Tarragona, 1976, 116 pp.